

**INSTRUIREA ȘI EDUCAȚIA ÎN BASARABIA ÎNTRE SECOLELE XIX-XXI
(ASPECTE RETROSPECTIVE)**

**TRAINING AND EDUCATION IN BASARABIA BETWEEN THE 19TH AND 20TH
CENTURIES (RETROSPECTIVE ASPECTS)**

Vasile MAXIM, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID 0009-0007-5245-5102
maxivali@yahoo.com

Vasile CREȚU, dr., lector univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID: 0009-0007-5478-3767
cretu.vasile@upsc.md

Oleg BUGA, dr., conf. univ., USARB
ORCID 0009-0002-6794-5343
oleg.buga@usarb.md

Vasile MAXIM, PhD, Associate Professor,
„Ion Creanga” SPU of Chisinau,

Vasile CREȚU, PhD, University Lecturer,
„Ion Creanga” SPU, Chisinau

Oleg BUGA, PhD, Associate Professor, USARB

CZU: 37(478)“18/20”(091)

DOI: 10.46727/c.v3.21-22-03-2024.p219-224

Abstract. The paper highlights some aspects of knowledge of the processes of training and education of the population of Bessarabia during the Russian colonial period by removing the Romanian language from the environment of training and education, from the religious houses and the imposition of the Russian language including Old Slavonic. The positive aspects of the return of the Romanian language to the social, cultural and religious environment in the context of the interwar period, when the territory between Prut and Dniester became part of Greater Romania, are elucidated. The post-war period reflects the intensification of atheist training and education relations through the destruction and closure of churches and monasteries, which caused a social-cultural internalization of the population until the nineties, when the struggle for the rights of authentic Romanian values for the training and education of the younger generation began.

Keywords: Bessarabia, instruction, education, religion, atheism, churches, authentic.

Motto: „Secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc.”

(André Malraux)

Societatea contemporană se confruntă cu o multitudine de probleme de ordin social-uman, dintre care cele mai evidente sunt reflectate în cadrul relațiilor de instruire și educație, fie la nivel de instituții preșcolare, gimnaziilor, de licee sau școli superioare.

Fenomenul de globalizare și internaționalizare a mediului social-economic, prin prisma utilizării tehnologiilor de vârf, inclusiv a celor de transmitere și prelucrare a informației, are și

un impact negativ, exprimat prin suprasolicitarea individului cu informații inutile, care, în ultimă instanță, pot genera disfuncționalități și dezechilibre în procesul de instruire și educație.

Sub aspect retrospectiv, informația, ca factor de producție, transmisă și utilizată în cadrul societății, atât în grup, cât și la nivel individual, a purtat amprenta dominantă a sistemului politic și ideologic de conducere a statului. Astfel, mediul cultural-religios din cadrul Basarabiei de la 1812 și până în 1918 cade sub incidența Imperiului colonial Țarist, ce-și impune cu brutalitate sistemul de instruire și educație, inclusiv cel religios, prin utilizarea forțată de către populația autohtonă a limbii ruse.

Ștefan Ciobanu menționa că „din cele mai vechi timpuri, Țările Române sunt cunoscute ca oaze ale celei mai largi toleranțe religioase. Fanatismul religios de orice fel este străin poporului român. El nu a oferit, poate, martiri pe altarul credinței, dar cel puțin nu are pe conștiință nicio victimă [1, p.83]. În continuare, autorul relevă că „... aici și-au găsit refugiu husiții maghiari, persecutați în secolul al XV-lea..., rușii păstrători ai vechii credințe, lipovenii persecutați în secolul al XVII-lea”.

În lucrarea „Instituțiile Administrative ale orașului Chișinău în perioada 1812-1828”, Veronica Melinte scoate în evidență cele mai importante exemple de declanșare a fenomenului de rusificare a Basarabiei. Astfel, actul administrativ rus din 1918, „Regulamentul de organizare a Basarabiei”, a fost tradus ca „Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei”. În prezenta lucrare sunt reflectate relațiile dintre administrația imperială rusă și băștinași, relații care conduc la infectarea limbii române cu termeni rusești [2, p.87].

Sub dominația țaristă, biserica ortodoxă din Basarabia a fost transformată într-un instrument de rusificare a populației românești. Această tendință s-a intensificat începând cu anul 1870. Închiderea tipografiei eparhiale de la Chișinău și „numirea a numeroși preoți și arhiepiscopi aduși din colțurile cele mai îndepărtate ale Rusiei se numără printre măsurile ce caracterizează guvernul rus” [1, p.84].

Scoaterea treptată a limbii române din actele uzuale de organizare și funcționare a Mănăstirilor și Bisericilor și impunerea limbii ruse, inclusiv a slavonei, acutizează relațiile. O serie de guvernatori ruși promovează nesinchisit o politică șovină prin distrugerea tipografiilor și arderea cărților și actelor românești, inclusiv a celor din cadrul lăcașelor de cult ale Basarabiei.

Consecințele dezastruoase pentru mediul social-cultural și economic este de ordinul pierderii conexiunilor cu populația românească de peste Prut, inclusiv cu sursele de informație, de instruire și educație. Mănăstirile și bisericile ca și instituțiile laice utilizau doar sursele de informație în ale instruirii și educației impuse de regimul colonial țarist. Necunoașterea elementului colonial rus de către populația locală provoacă primele reacții de autoapărare.

Tabel 1. Nivelul științei de carte în Basarabia la 1897 realizat în Imperiul Rus
(după Vasile Crețu, în monografia: *Învățământul Primar și Secundar în Basarabia 1918-1940*)

Sex masculin	%	Sex feminin	%
Ruși (velicoruși)	39,9	Ruși (velicoruși)	21,1
Ucraineni (maloruși)	15,3	Ucraineni (maloruși)	3,1
Beloruși	42,3	Beloruși	11,5
Polonezi	55,6	Polonezi	52,9
Bulgari	31,4	Bulgari	6,4
Moldoveni	10,5	Moldoveni	1,7
Nemți	63,5	Nemți	62,9
Țigani	0,9	Țigani	0,9
Evrei	49,6	Evrei	24,1
Turci	21,1	Turci	2,4
Alte popoare	56,0	Alte popoare	8,0

Clasa dominantă boierească din Basarabia, reprezentată de anumite personalități, trimite solicitări către administrația țaristă, în care cer respectarea tradițiilor și a obiceiurilor populației autohtone, în ceea ce privește utilizarea limbii române în serviciul divin și administrația publică locală și administrativ-teritorială.

De menționat că „șerbia țaristă” servea drept motiv de plecare forțată a populației autohtone românești din Basarabia, care avea statutul de țărani răzeși liberi în raport cu iobăgia țaristă, abolită oficial abia în anul 1861. Necunoașterea tradițiilor autohtone religioase și serviciul divin efectuat în slavona veche, între 1812 și 1918, creează o situație de incertitudine. Cărțile vechi românești, păstrate și utilizate în bisericile și mănăstirile din Basarabia (scrise cu alfabet chirilic) sunt arse oficial după 1837, fiind considerate „păgâne” și antireligioase.

Sunt cunoscute o multitudine de exemple, când generații de tineri basarabeni utilizau texte în slavona veche, inclusiv RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ, Tatăl Nostru, fără a fi înțelese. Acest paradox provoca dezechilibre și confuzii de ordin social-economic. Drept urmare, a fost creat către 1917 „Congresul Preoților din Basarabia”, care a revendicat și a susținut organizarea serviciului divin în limba română, pe înțelesul majorității populației [2, p.87].

Unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918 modifică calitativ și cantitativ mediul cultural și religios, soldat cu accesul deplin la matricea autentică, la metodele de instruire și educație religioasă, cu editarea cărților gimnaziale, liceale și cu pregătirea cadrelor teologice în facultăți și seminare de profil.

Actul Unirii Basarabiei cu România servește drept revenirea acestui teritoriu la spațiul geografic autentic românesc. De amintit că Reforma învățământului românesc a fost inițiată încă de Alexandru Ioan Cuza. Reforma prevedea învățământul obligatoriu de patru clase, caracteristic și perioadei interbelice în cadrul României reîntregite. Imperativul acestui timp se reduce la ideea că învățământul și cultura constituie substratul de bază al existenței națiunii române moderne.

Învățământul primar și secundar era organizat în 15 regiuni conduse de inspectoratele regionale, care controlau calitatea învățământului în ceea ce privește scrisul, citirea, cunoașterea gramaticii, aritmetica, geometria, istoria și geografia.

Tabel 2. Numărul elevilor din școlile rurale primare din Basarabia și al corpului didactic pe anii 1918 – 1940 (Anuarul Statistic al României pentru anii: 1919-1920; 1928-1929; 1930; 1935-1936; 1936-1937)

(după Vasile Crețu, în Monografia: *Învățământului Primar și Secundar în Basarabia 1918 – 1940*)

Anii	Numărul școlilor	Numărul de elevi	Numărul personalului didactic
1919-1920	1.398	103.720	2.327
1925-1926	1.721	230.381	4.914
1928-1929	1.935	275.688	5.517
1930-1931	2.043	297.037	Lipsește date
1935-1936	2.018	311.708	6.026
1936-1937	2.025	313.562	6.271

Personalități remarcabile ale României au elogiat perioada interbelică, când s-a produs renașterea sistemului național al culturii și învățământului românesc. Nicolae Iorga, în lucrarea „Istoria Învățământului românesc”, scoate în evidență situația din provinciile românești, inclusiv din Basarabia, umilită timp îndelungat de Imperiul Țarist, care a interzis limba română în mediul cultural, social-politic și religios.

Simion Mehedinți, considerat părintele geografiei românești, scrie în anul 1921 lucrarea „România: Manual pentru cursul secundar”, în care un loc important revine analizei învățământului românesc, care intră în albia sa națională abia de la mijlocul sec. XIX, biserica fiind singura școală până atunci. „Basarabia este cea mai nedreptățită, prin stăpânirea rusească, în care limba română este exclusă și din biserică, iar școli cu predare în limba română erau inexistente. De aceea, mulți țărani români nu știu nici azi a scrie și a citi”. În această lucrare autorul enunță că „... prețul unui popor nu se judecă după scris și citit, ci după ... numărul, munca, cinstea și bunul simț”. Simion Mehedinți susținea întru totul intervenția obligatorie a statului în promovarea sistemului instructiv-educativ gratuit, fapt care va crește gradul de alfabetizare și nivelul de cultură generală a populației [5, p.311].

Perioada interbelică este considerată bază întru dezvoltarea și extinderea cunoștințelor teologice la nivelul întregii Țări. Se impun personalități autentice, care s-au manifestat în pregătirea unor generații cu imunitate creștină ortodoxă sau catolică, generații ce au cunoscut atrocitățile ateist-comuniste. Un exemplu elocvent servește Nicolae Steinhardt, scriitor-publicist, evreu de origine, ortodox, care a suportat condițiile de detenție comunistă, alți deținuți și clerici, cum a fost episcopul basarabean Mina Dobzeu.

Perioada postbelică pentru Europa de Est, devenită comunistă, cade sub incidența URSS, care impune ateismul. Atrocitățile sistemului comunist sunt de nedescris în totalitate, decât tangențial, cu referire la spațiul geografic al Basarabiei. Educația școlară se realizează prin prisma ideologiei comuniste, astfel încât apar, în cadrul familiei, disfuncționalități și dezechilibre de ordin educativ-religios.

Perioada anilor ‘50 ai sec. XX se manifestă prin agresivitate ideologică, manifestată prin închiderea și distrugerea lăcașelor sfinte, prin izolarea așezărilor de cult și transformarea lor în obiective de menire cultural-sportivă (case de cultură, săli de sport, spitale, magazine etc.).

Doctrina de la mijlocul și sfârșitul anilor patruzeci ai sec. XX promova printre tineri ideea precum că religia este un „opium al poporului” și că Dumnezeu nu există. Astfel, apare primă fisură între generația educată în spirit tradițional creștinesc-românesc și „generația

bolșevică”, care a dominat segmentul ideologic până în anii ‘90 ai sec. XX. În sânul unor familii se iscă conflicte de ordin social-politic și religios, în care părinții se opun prezenței unor simboluri comuniste, cum ar cele de octombrel, pioner sau comsomolist. Fenomenul în cauză s-a manifestat diferit în funcție de gradul de pregătire și instruire a fiecărei familii sub aspect cultural-religios. Închiderea forțată a lăcașurilor sfinte de la sfârșitul anilor ‘40 – începutul anilor ‘50 declanșează o luptă, câștigată de doctrina comunistă agresivă, care conduce la pierderi social-economice și demografice irecuperabile. Ceremoniile religioase, cum ar fi botezul, cununia sau sfânta împărtășanie, se realizau aproape clandestin, dar care erau monitorizate de partid sau securitate, procedură încheiată cu repercusiuni grave pentru persoanele cu funcții publice sau administrativ-locale.

Căderea regimurilor comuniste din Europa de Est provoacă noi schimbări calitative și cantitative în cadrul mediului cultural-religios: se redeschid mănăstirile și bisericile, unele se construiesc din temelie. Lăcașurile sunt completate cu preoți tineri pregătiți preponderent în România.

La sfârșitul anilor ‘90 ai sec. XX sunt organizate pelerinaje în România și în Republica Moldova, având la început o formă de turism, ca mai apoi să se transforme în necesități spirituale, devenite în timp obiective educativ-patriotice, cum ar fi Putna, Moldovița, Sucevița, Agapia, Curtea de Argeș etc. Pentru spațiul Basarabiei se merită de amintit pelerinajele efectuate de către tineri în cadrul spațiului geografic-spiritual din Strășeni – mănăstirea Căpriană, Călărași – mănăstirile Hârjăuca, Fumoasa, Răciula etc. Asistăm de fapt la un fenomen educativ-religios, care încearcă să se lichideze discontinuitățile existente în cadrul „generației ateiste”, crescute și educate într-un mediu ideologic intoxicat.

Unele discipline școlare sau universitare sunt dominate până în prezent, la nivel de conținut și structură, de teme cu idei darwiniste, în care originea omului este identificată pe continentul African (existența „australopitecului” nedemonstrată până în prezent prin lipsa unor continuități), de unde pornește ramificația speciei umane.

În acest context, amintim că niciun manual fie cu caracter biologic, istoric sau geografic (cu excepția celor teologice) nu a inclus de la egal la egal existența doctrinelor teologice, în care omenirea să fie tratată ca origine divină, reflectată cu lux de amănunte și exemple concludente în Biblie.

Sub aspect retrospectiv, trebuie de menționat că instruirea și educația au fost efectuate din totdeauna de casele religioase fie din perioada precreștină antică, fie odată cu expansiunea creștinismului la nivel regional sau global.

Secolul XX postbelic demonstrează modificări noi pe harta politică a Basarabiei, prin detașarea teritoriilor de Sud (Ismail, Cetatea-Albă) și Nord (Hotin) și cedarea lor Ucrainei. Acest fapt și-a lăsat amprenta negativă și asupra sistemului de instruire și educație în cadrul așezărilor românești, rusificate, apoi ucrainizate intens până în anii ‘90 ai sec XX (denaturarea istoriei și a tradițiilor etnolingvistice românești) prin nedorința organelor de resort din Ucraina de a recunoaște minoritatea română și utilizarea limbii române în creșe, grădinițe, școli primare și generale. Numai la insistența recentă a Președinției și Guvernului României, această problemă pare să intre într-o albie constructivă, fapt menționat și de liderul actual al Ucrainei în contextul vizitei oficiale recente de la București.

Motoul de mai sus, enunțat de către Andre Malraux, a servit drept premoniție care reflectă starea de spirit din ultimii ani, când Europa se confruntă cu amenințări agresive din

partea Rusiei, care provoacă, printr-o propagandă susținută, dezechilibre în vederea justificării războiului de agresiune împotriva Ucrainei.

Atrocitățile războiului declanșat de către Rusia împotriva Ucrainei aprofundează criza de secesiune a Bisericii Ortodoxe Ucrainene de cea a Rusiei, prin obținerea dreptului de statut autocefal, recunoscut de patriarhia Constantinopolului. De menționat că, în cadrul așezărilor de cult religios românești de pe teritoriul Ucrainei de astăzi, se înregistrează anumite disensiuni și presiuni. Limitarea sau interzicerea serviciului divin în limba română conduce la exprimarea unor doleanțe din partea mirenilor și a preoților de aderare la Patriarhia Română.

În această ordine de idei amintim că și în cadrul Republicii Moldova mulți clerici și preoți din cadrul Mitropoliei Moldovei, subordonată Patriarhiei Ruse, au trecut în subordinea Mitropoliei Basarabiei, componentă a Patriarhiei Române. Motivația este evidentă în contextul în care menirea bisericii creștine este de a promova pacea, și nu războiul, ceea ce nu putem observa în ierarhia de vârf a Patriarhiei Ruse.

Revenirea lăcașurilor sfinte din Basarabia în albia națională românească demonstrează păstrarea autenticului etno-cultural, în condițiile în care dreptul la instruire și educație în limba maternă este stipulat ca un drept fundamental pentru statele UE sau pentru cele cu statut de candidate la aderare, cum sunt Republica Moldova și Ucraina. În acest context, considerăm că minoritățile au doar de profitat de drepturile prevăzute de legislația UE.

BIBLIOGRAFIE

1. CIOBANU, Șt. *Basarabia /Populația, istoria, cultura/*. Chișinău: Știința, 1992. 158 p. ISBN 5-376-01526-2.
2. MELINTE, V. *Instituțiile administrative ale orașului Chișinău în perioada 1812-1828*. Chișinău, 2018 p. 87.
3. MAXIM, V., BUGA, O. Impactul negativ a regimului imperiului țarist și sovietic asupra patrimoniului cultural-religios din Basarabia. În: *Materialele conferinței științifice Internaționale: Știință și educație: noi abordări și perspective*. CZU: 27(478)(091)+322 DOI: 10.46727/c.v3.24-25-03-2023. pp.142-144.
4. IORGA, N. *Istoria învățământului românesc*. București: Casa Școalelor, 1928. 351 p.
5. MEHEDINȚI, S. *România: Manual pentru cursul secundar*. București: Viața Românească, 1921. 311 p.
6. MAXIM, V. Unele aspecte geopolitice legate de infrastructura căilor de transport din Basarabia. În: *Politica Marilor Puteri în Balcani și Europa Centrala*. Materialele simpozionului internațional, Chișinău 2014. În Onorem Gheorghe Gonța, pp. 404-409. ISBN 978-9975-115-14-8. Chișinău, 2014.
7. CREȚU, V. *Învățământul primar și secundar în Basarabia (1918-1940)* (Monografie). Chișinău: Editura Epigraf, 2021. 192 p. ISBN 978-9975-60-426-0.